
Politološka istraživanja

Izvorni znanstveni članak
324

**Autoritarna ličnost, politički svjetonazor i
stranačka preferencija**

IVAN ŠIBER*

Sažetak

U ovom radu izlažu se rezultati empirijskog istraživanja odnosa autoritarnosti, političkog svjetonazora i stranačkog izbora. Polazi se od pretpostavke, na temelju dosadašnjih istraživanja u svijetu, da je autoritarnost pretežno osobina biračkog tijela “desnih” stranaka, kao i konzervativnog svjetonazora.

Konstruirana je posebna ljestvica za istraživanje autoritarno-konformističkih tendencija, koja je pokazala izrazitu jednodimenzionalnost i unutarnju konzistentnost.

Podaci istraživanja potvrdili su polaznu pretpostavku, s time da se vidi relativno pravilan odnos između položaja stranke na dimenziji “lijevo-desno” i stupnja autoritarnosti njezina biračkog tijela. Jedini je izuzetak viši stupanj autoritarnosti biračkog tijela HDZ-a od biračkog tijela HSP-a, što se tumači činjenicom da je primijenjena ljestvica mjerila isključivo odnos prema autoritetu i konformnosti s drugima, a ne i odnos prema manjinskim grupama, što je inače bitan sastavni dio poznate ‘F’ ljestvice. Isto tako, pokazalo se da su birači tzv. modernističkih svjetonazora – liberalnoga i socijalnodemokratskog, puno manje autoritarni od birača tzv. konzervativnih svjetonazora — demokršćanskog, kršćanskosocijalističkog, tradicionalnog ili konzervativnog.

O konceptu autoritarnosti

Bliži se pola stoljeća od vremena kada je na velika vrata u društvenu znanost ušao koncept autoritarne ličnosti. Iako je sam koncept nastao mnogo ranije, početkom tridesetih godina u okviru istraživačkog rada Instituta za društvene znanosti u Frankfurtu, široki znanstveni i društveni interes pobudio je tek objavljivanjem kapitalnog djela “The Authoritarian

* *Ivan Šiber*, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Socijalna i politička psihologija.

Personality” (1950.) grupe autora.¹ Rijetko je koji koncept u društvenim znanostima izazvao toliko zanimanja, provjera i kritike, a da bi i nakon toliko godina bio aktualan i nezaobilazan u analizi odnosa ličnosti i politike.

Gotovo da nema ni jednog elementa izvornog koncepta koji nije kritiziran, od širih društvenih uvjeta nastanka autoritarnosti, individualnog procesa formiranja autoritarne ličnosti, odnosa autoritarne ličnosti i političke orijentacije, do same konstrukcije mjernog instrumenta.

Tako, na primjer, izvorna ideja o ključnoj ulozi procesa nastanka građanskog društva i raspada tradicionalne zajednice (Fromm, 1941.), što dovodi do opće nesigurnosti i potrebe pojedinca da nalazi nova uporišta pripadanja i podrške, pokušava se zamijeniti antropološkim modelom različitih tipova porodice i odnosa među članovima, polazeći od činjenice da općenito etnocentrizam i posebno antisemitizam nisu osobina svih društava, odnosno kultura, pa čak ni nekih koja su imala različite oblike fašističkog poretka, kao na primjer Španjolska, Italija i Argentina (Altemeyer 1981., 1988.; Todd 1985., 1987.).

Pretpostavku o formiranju autoritarne strukture ličnosti na temelju odnosa djeteta prema ocu u okviru psihoanalitičke teorije dovelo je u pitanje razlikovanje “ego obrambene” i “spoznajne” autoritarnosti (Pettigrew 1958.; Lipset 1970.; Greenstein 1975.), od kojih bi se samo prva mogla interpretirati u okviru psihoanalitičke teorije. I ta je interpretacija dovedena u pitanje alternativnom teorijom socijalnog učenja (Bandura 1977.) koju na problematiku formiranja autoritarne ličnosti primjenjuje Altemeyer (1988.).

Budući da je koncept autoritarnosti postao izrazito relevantan u analizi prihvatanja fašističke ideologije, izvorno se pošlo od pretpostavke da je to prije svega osobina ličnosti onih pojedinaca koji pripadaju radikalnim desnim ideologijama. S druge strane, kao rezultat hladnoratovskih sukoba postavila se dilema, ne samo politička već objektivno i znanstvena, je li autoritarnost isključivo osobina “desnih” ili se isto tako može govoriti i o “lijevoj” autoritarnosti (Shils 1954., Eysenck 1954.). Bez obzira na to što su navođeni neki marginalni rezultati u potvrdu te teze, na empirijskoj razini ona nije potvrđena. Ipak, Shils (1954.) smatra da su ekstremno niski rezultati koje na F ljestvici postižu pojedinci ekstremno lijevog opredjeljenja upravo pokazatelji autoritarnosti, jer su, po njemu, rezultat rigidnog odgovaranja na pojedine tvrdnje u smjeru njihove “ideologijski” apriorne neprihvatljivosti.

Neki autori, prije svega Eysenck (1954.) i Rokeach (1960.), smatraju da je sam koncept autoritarnosti pogrešan, jer da mjeri više ideologijsko us-

¹ Autori su: Theodore Adorno, Else Frenkel-Brunswik, Daniel Levinson i R. Nevitt Sanford. Autori su bili potpuno ravnopravni, što više Adorno se zadnji priključio istraživačkoj grupi, ali zahvaljujući abecednom navođenju autora, postao je najčešće citirani autor u društvenim znanostima. O tome detaljnije u Stanford (1973.) i Meloen (1994.).

mjerenje, a ne osobine ličnosti, i pokušavaju ga zamijeniti nekim alternativnim koncepcijama, kao što je to Eysenckova “T” (“tough/tender”) dimenzija, odnosno Rokeachova “D” (dogmatičnost) dimenzija. Ono što je, međutim, interesantno jest da u empirijskim istraživanjima te dimenzije nisu dale značajno različite rezultate u odnosu prema izvornoj F ljestvici (Altemeyer 1988., Meehan 1994.).

Česta zamjerka izvornoj F ljestvici jest njezina nedovoljna konzistentnost, odnosno niz zamjerki psihometrijske prirode. Vjerojatno najveći doprinos (re)konstrukciji te ljestvice dao je Altemeyer (1981., 1988.), provodeći niz sofisticiranih istraživanja i metrijskih postupaka, kako bi se dobio valjan i relativno jednodimenzionalan mjerni instrument.

Ipak, sve te primjedbe i pokušaji alternativnih interpretacija nisu doveli u pitanje temeljnu tezu autora koncepta autoritarne ličnosti — ljudi se razlikuju u spremnosti da prihvate i nametnu autoritet, da nekritički prihvate dominantne društvene norme, i da na agresivan način projiciraju svoja nezadovoljstva na pripadnike vanjskih grupa.

Problemi istraživanja

Slično kao i u drugim zemljama, problem autoritarnosti predstavljao je relevantan istraživački problem i na ovim prostorima.² Osim činjenice ustanovljivanja relativno visokog stupnja autoritarnosti, sama istraživanja bila su ograničena i određena prirodom političkog sustava tako da se neposredan odnos autoritarnosti i političkog opredjeljenja jednostavno nije mogao provjeravati. Umjesto toga, analiziran je odnos s etnocentrizmom, odnosno prema različitim vrijednostima, sociodemografskim osobinama ispitanika i slično. Rezultati tih istraživanja uglavnom su bili sukladni nalazima istraživanja u drugim društvenim uvjetima tako da su dobivene značajne povezanosti autoritarnosti s nacionalnom zatvorenošću, agresivnošću, antidemokracijom³, i sl.

U ovom se istraživanju prvi puta istražuje odnos autoritarnosti, ne samo s nekim demografskim osobinama pojedinaca već i s političkim opredjeljenjima u situaciji kad je pluralizam takvih opredjeljenja legalan i legitiman, i kad je iskaz takvog opredjeljenja neposredno mjerljiv, bilo u obliku stranačke preferencije, bilo u obliku nekih strukturiranih političkih orijentacija. Prema tome, ovdje možemo naznačiti tri osnovna problema:

1. Kakav je odnos autoritarnosti i stranačkog izbora, te do koje mjere se i kod nas može govoriti o prisutnosti “desne” autoritarnosti?

² Kritički prikaz tih istraživanja vidi u Šiber (1989.).

³ Antidemokracija, odnosno demokracija u tim istraživanjima operacionalizirane su sukladno tadašnjim vrijednostima “samoupravnog” društva.

2. Kakav je odnos autoritarnosti i svjetonazorskog opredjeljenja ispitanika?

3. Kakav je odnos autoritarnosti i sociodemografskih osobina ispitanika?

Istraživanje je provedeno u veljači 1997. godine na reprezentativnom uzorku od 1.000 građana Zagreba starijih od 18 godina.

Konstrukcija ljestvice za mjerenje autoritarnosti

Koncept autoritarnosti odnosi se na svojevrsan sindrom autoritarne submisivnosti, konformizma i projicirane agresivnosti na pripadnike vanjskih grupa. Iako se u empirijskim istraživanjima najčešće posebno konstruiraju ljestvice za mjerenje autoritarnosti i konformizma, u ovom smo istraživanju konstruirali jedinstvenu ljestvicu koristeći se upotrijebljenim mjernim instrumentima u nekim ranijim istraživanjima (Jerbić, Lukić 1979., Šiber 1984.). Faktorska analiza pokazala je opravdanost takvog pristupa.

Tablica 1: Faktorska struktura ljestvice autoritarnosti

Tvrdnje	Faktor
Ono što je mladima najpotrebnije, to je stroga disciplina, odlučnost i volja da rade i da se bore za obitelj i domovinu	.600
Poslušnost i poštivanje autoriteta su najvažnije odlike koje djeca trebaju naučiti	.574
Vlasti i "bogovima" ne treba se zamjeriti	.502
Ne treba iznositi vlastito mišljenje, jer čovjek nikad ne zna zbog čega će nastradati	.457
Mišljenje većine uvijek je najbolje	.441
Ono što je ovoj zemlji potrebnije od zakona i političkih programa jest nekoliko hrabrih i odlučnih ljudi u koje narod može imati povjerenja	.265
Postotak objašnjene ukupne varijance:	47,3%

Unutarnja konzistentnost ljestvice mjerena Alpha koeficijentom je 0,768 i kreće se u okvirima prihvatljivim za ovu vrstu istraživanja. Pri tome treba imati na umu da se radi o izrazito kratkoj ljestvici sa svega šest čestica, što nužno smanjuje dobiveni koeficijent.

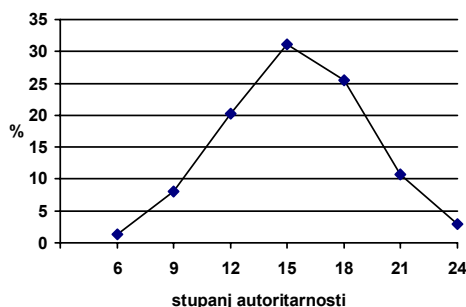
Postotak objašnjene varijance, koji je gotovo 50%, izrazito je visok i govori o tome da primijenjene čestice, pa prema tome i ljestvica u cjelini, mjere jedan relativno dobro određen fenomen. Samo kao ilustracija, poznata Altemeyerova ljestvica "RWA" (ljestvica za mjerenje desne autoritarnosti, 1988., str. 30) od primjene do primjene daje jedan ili dva faktora koji objašnjavaju između 25 i 30% ukupne varijance.

Možda iznenaduje da šesta tvrdnja (o hrabrim i odlučnim ljudima koji su važniji od zakona i političkih programa), koja je inače standardna u ljestvicama za istraživanje autoritarnosti, ima izrazito malu saturaciju na dobivenom faktoru.

Autoritarnost i političko opredjeljenje

Koncept autoritarnosti pretežno se upotrebljava u analizi ekstremnih desnih opredjeljenja, a za njegovu valorizaciju (odnosno ustanovljivanje valjanosti) najčešće se upotrebljava metoda poznatih grupa — deklarirani pristalice nekih radikalnih desnih skupina. Ipak, kao i sve osobine ličnosti, autoritarnost je najvjerojatnije distribuirana po zakonu normalne krivulje, što znači da se ne mogu pojedinci grupirati isključivo u dvije međusobno suprotstavljene grupe — autoritarni vs. neautoritarni, odnosno u svom političkom pretpostavljenom ekvivalentu — demokrati vs. nedemokrati, ili, u radikalnijoj, izvornoj, podjeli — demokrati nasuprot pojedincima koji iskazuju sklonost nekritičkom prihvaćanju fašističkih opredjeljenja. Tu se, vjerojatnije, radi o dominantnoj većini onih koji su u prosjeku, uz mnogo manji broj pojedinaca koji naginju ekstremnim, bilo autoritarnim, bilo neautoritarnim opredjeljenjima. To ćemo prikazati na našim rezultatima.

Slika 1: Distribucija rezultata na dimenziji autoritarnosti

Napomena: Viši rezultati ukazuju na veću autoritarnost!

Aritmetička sredina dobivenih rezultata je 14,57, a standardna devijacija 3,67. Budući da je teorijski AS 14,5, a da AS \pm SD obuhvaća 60% svih rezultata, uz približno jednaku distribuciju na manjim i većim rezultatima, možemo konstatirati normalnu distribuciju rezultata. U sažetom obliku možemo reći da u našem uzorku imamo 9,5% izrazito neautoritarnih, 76,8% prosječnih i 13,6% izrazito autoritarnih ispitanika.

Tablica 2: Komparativni prikaz odnosa autoritarnosti i stranačkog izbora

Godina	Zemlja	Autor	Ispitanici	Stranka	AS
1953.	SAD	Adelson J.	Studenti	Republikanska	4,77
				Demokratska	4,09
				Socijalistička	3,03
				Neutralni	3,94
1969.	SAD	Lee R. Warr P.	Studenti	Desnica	3,90
				Centar	3,60
				Ljevica	2,24
1972.	Kanada	Kohn P.	Studenti	Ultrakonzervativni	5,08
				Konzervativni	3,47
				Liberali	3,29
				Socijaldemokrati	2,54
				Trockisti	2,32
1960.	V. Britanija	Rokeach M.	Studenti	Konzervativna	3,85
				Liberalna	3,28
				Laburistička (Attlee)	3,39
				Laburistička (Bevan)	3,01
				Komunistička	2,76
1985.	Nizozemska	Meloan et al.	Slučajni	Radikalna ljevica	3,40
				Liberalni demokrati	3,80
				Socijalni demokrati	4,24
				Konzervativni liberali	4,25
				Kršćanski demokrati	4,42
				Fundamentalna desnica	4,46
1988.	Nizozemska	Meloan et al.	Gimnazija	Radikalna ljevica	2,55
				Ljevica	3,37
				Centar	3,95
				Desnica	4,13
1992.	Belgija	Meloan et. al.	Gimnazija	Radikalna ljevica	2,93
				Socijalni demokrati	3,43
				Zeleni	3,27
				Kršćanska demokrati	3,98
				Liberalni nacionalisti	3,76
				Konzervativni liberali	3,75
Rasistička desnica	4,19				

Isto su tako i politička opredjeljenja rijetko kada “ili — ili”, izuzev u rijetkim dvostranačkim državama (npr., SAD), tako da se može pretpostaviti kako postoji određena linearna veza između položaja na dimenziji stranačkog opredjeljenja, neovisno o tome hoćemo li je odrediti kao “lijevo — desno”, “liberalno — konzervativno” ili nekako drugačije, i autoritarnosti kao dimenzije ličnosti. Primjenjujući Eysenckove riječi (1954.),

možemo reći da se tu radi o svojevrsnoj projekciji osobina ličnosti na temeljnu dimenziju političkih stavova, operacionaliziranu kroz stranačku opredijeljenost.

Niz istraživanja u svijetu pokazao je značajnu povezanost između autoritarnosti mjerene F ljestvicom i izbora političke stranke. Ovdje navodimo nekoliko primjera na temelju primjene izvorne F ljestvice (Meloan 1994., str. 154-156).

Kao što vidimo, istraživanja u različitim zemljama, na različitim uzorcima i u različitim razdobljima pokazuju izrazitu pravilnost — biračko tijelo lijevih stranaka izrazito je manje autoritarno od biračkog tijela desnih stranaka, s time da je biračko tijelo centrističkih stranaka u prosjeku.

Tablica 4: Autoritarnost i stranačka preferencija

Stranačka preferencija	Autoritarnost	
	1997.	1992. ⁴
SDU	38,60	
ASH	43,54	
SDP	45,93	49,00
HSLs ⁵	46,34	48,50
HKDU	46,49	
Nijedna	48,59	
HNS	49,44	48,00
HND	50,05	
HSS	50,49	52,20
HSP '61	50,49	
HSP	52,20	52,40
HDZ	54,91	55,50
ETA	0,3559	

Napomena: Podaci su, na temelju faktorskih vrijednosti, preračunati u tzv. standardne vrijednosti gdje je AS 50!

U našim političkim uvjetima određenje političkih stranaka na dimenziji lijevo-desno nije sasvim jednoznačno. Naime, postoje znatne razlike između političkih izjava čelnika pojedinih stranaka i konkretnog političkog opredjeljenja biračkog tijela, prije svega kod HDZa, kao što će se vidjeti na temelju rezultata ovog istraživanja.

⁴ Podaci za 1992. navedeni su prema N. Bulatu (1992.), s time da smo bruto-rezultate također, radi usporedbe, pretvorili u standardne vrijednosti. Budući da nismo raspolagali svim potrebnim pokazateljima (N i SD), navedeni podaci su samo aproksimacija, a odgovarajući ETA koeficijent se nije mogao izračunati!

⁵ Istraživanje je provedeno prije raskola u HSLs-u!

Redoslijed stranaka po iskazanoj autoritarnosti njihovih pristalica nije u potpunosti sukladan očekivanom lijevo/desnom opredjeljenju. Ključan odmak od očekivanja jest izborno tijelo HDZ-a koje se značajno razlikuje od izbornih tijela ostalih stranaka, pa čak i HSP-a, koji je, ne samo po izjavama svojih čelnika, izrazito desna stranka. Odgovor se, vjerojatno, nalazi u samoj konstrukciji mjernog instrumenta. Naime, sve tvrdnje su usmjerene na odnos prema autoritetu i konformizmu, a nisu zastupljene tvrdnje koje bi se odnosile prema manjinskim grupama i slično, kao što je to u izvornoj F ljestvici.⁶ Drugim riječima, biračko tijelo HDZ-a, a to je oko 40% ukupnog biračkog tijela Hrvatske, u mnogo većoj mjeri od drugih spremno je nekritički prihvatiti autoritet i konformirati se s drugima. Sve bismo stranke, na temelju ovih rezultata, mogli grupirati u sljedeće skupine:

1. Izrazito neautoritarne: SDU
2. Umjereno neautoritarne: ASH, SDP, HSLs, HKDU
3. Prosječne: HNS, HND, HSS, HSP '61
4. Umjereno autoritarne: HDZ, HSP

Interesantno je da nijedno biračko tijelo nije izrazito autoritarno, što znači da onih 13,6% izrazito autoritarnih ispitanika nije koncentrirano samo u jednoj stranci. Možda iznenađuje niska autoritarnost simpatizera HKDU-a, koja je programski kršćanska stranka s izrazitim konzervativnim opredjeljenjem. Odgovor se vjerojatno nalazi u njihovoj opreci spram HDZ-a, odnosno u činjenici da se autoritarni birači više opredjeljuju za dominantni pokret, a ne za programski jednoznačniju stranku. Uostalom, to ćemo vidjeti u Tablici 5, gdje prikazujemo odnos autoritarnosti i političkog svjetonazora.⁷

Premda nam to u ovom radu nije glavni predmet istraživanja, interesantno je posebno naznačiti svjetonazorsku strukturu biračkog tijela.⁸ Uz dvije marginalne skupine komunističkog i nacionalističkog svjetonazora, ostalo možemo svrstati u tri snažne grupacije: liberalni (31,1%), socijaldemokratski (23,4%) i konzervativni (39,3%)⁹.

⁶ U jednom ranijem istraživanju (Šiber, 1992.) pokazalo se da birači HDZ-a mnogo više prihvaćaju tvrdnje koje se odnose na autoritet, a birači HSP-a tvrdnje koje iskazuju negativan stav prema manjinskim grupama!

⁷ Politički svjetonazor nije istraživao na temelju nekih stvarnih stavovskih i vrijednosnih opredjeljenja, već na temelju osobnog izbora.

⁸ Pri tome treba stalno imati na umu da se radi o uzorku građana Zagreba, a ne Hrvatske, i da bi na uzorku Hrvatske rezultati sigurno bili drukčiji!

⁹ Uzeli smo zajedno demokršćanski, kršćansko-socijalistički, konzervativni i tradicionalni, s time da je kršćansko-socijalistički svjetonazor programski dosta blizak socijaldemokratskom.

Tablica 5: Autoritarnost i politički svjetonazor

Politički svjetonazor	%	Autoritarnost
Liberalni	(31,1)	46,39
Komunistički	(1,0)	47,98
Socijaldemokratski	(23,4)	48,27
Nacionalistički	(3,0)	51,18
Tradicionalni	(3,3)	52,26
Konzervativni	(1,9)	52,82
Demokršćanski	(28,9)	53,74
Kršćansko-socijalistički	(5,2)	54,18
	ETA	0,3221

Podaci o iskazanoj autoritarnosti ispitanika pojedinih političkih svjetonazora pokazuju da se tu radi o dvije skupine svjetonazora: *neautoritarni* (liberalni, komunistički i socijaldemokratski), i *autoritarni* (demokršćanski, kršćansko-socijalistički, konzervativni, tradicionalni i nacionalistički). Ono što je na neki način iznenađujuće, jest podatak da su pojedinci liberalnog svjetonazora manje autoritarni od onih koji prihvaćaju socijaldemokratski svjetonazor, makar su i jedni i drugi u okviru pretežno neautoritarne strukture ličnosti. U svakom slučaju, ovi podaci potvrđuju očekivanja i sukladni su podacima dobivenim u zemljama stabilnih demokracija.

Tablica 6: Stranačka preferencija i politički svjetonazor

Stranka	Komunistički	Socijal-demokra.	Liberal.	Tradicionalni	Konzervativni	Kršćan. socijal.	Demo-kršćan.	Naciona-lističke
SDU	57,1	28,6	14,3					
ASH		100,00						
SDP	4,3	72,5	11,6	4,3	1,4		5,8	
HNS		52,2	17,4	4,3	4,3	4,3	17,4	
HSLŠ		15,3	72,0	0,0		0,5	11,1	0,5
Nijedna	1,3	19,7	36,4	5,3	0,9	7,0	25,0	4,4
HSS		28,3	27,4	5,7	2,8	5,7	30,2	
HND		12,5	50,0	12,5			25,0	
HKDU						30,8	69,2	
HDZ		17,9	13,2	2,6	3,3	7,7	52,0	3,3
HSP '61			25,0		8,3	16,7	8,3	41,7
HSP		8,8	17,6	5,9	5,9	2,9	44,1	14,7

Do koje mjere, međutim, iskazani svjetonazor slijedi i stranačka preferencija? Za očekivati je da će birači onih stranaka koje svojim imenom neposredno iskazuju svoje programatsko svjetonazorsko opredjeljenje

(Socijaldemokratska, Liberalna, Demokršćanska) isto tako izjavljivati takav svjetonazor. Što je, međutim, s biračima onih stranaka kod kojih to nije slučaj? Hoće li oni slijediti programska opredjeljenja svojih stranaka, odnosno javne izjave njihovih čelnika? Sukladno tome, birači HDZ-a trebali bi pretežno iskazivati demokršćanski svjetonazor, HNS-a i HSS-a tradicionalni, SDU-a i ASH socijaldemokratski i tsl. Iz tablice 6 vidi se da to nije uvijek slučaj.

Koeficijent kontingencije C je 0,6607 što ukazuje na izrazito značajnu povezanost stranačke preferencije i iskazanog političkog svjetonazora. Pa ipak, ta povezanost nije jednako prisutna kod svih političkih stranaka, odnosno kod njihovog biračkog tijela. Kao što se i moglo očekivati, najveća je povezanost iskazanog političkog svjetonazora i stranačke preferencije kod birača Socijaldemokratske (SDP) i Liberalne (HSL) stranke.¹⁰ Ta podudarnost na neki način govori i o programskoj jednoznačnosti i stranačkoj profiliranosti. Kod ostalih stranaka situacija je puno kompleksnija. Pri tome svakako treba imati na umu da se radi o istraživanju provedenom u Zagrebu, znači urbanoj sredini, i da bi podaci za cijelu Hrvatsku bili vjerojatno drugačiji. Ipak, budući da su birači Zagreba oko 25% ukupnog biračkog tijela Hrvatske, a slični bi se podaci, vjerojatno, dobili i u drugim većim gradovima, na temelju njih se mogu donositi barem određene pretpostavke o stranačkoj profiliranosti.

Biračko tijelo SDU-a, makar izrazito malo, pokazuje se kao ono koje je još uvijek vezano uz komunistički svjetonazor (57,1%). Ostali se opredjeljuju za socijaldemokratski ili liberalni svjetonazor.

Birači HNS-a, nasuprot često naglašavanom tradicionalnom opredjeljenju sa strane pojedinih čelnika stranke, većinom se opredjeljuju za socijaldemokratski svjetonazor (52,2%), a dijelom za liberalni i demokršćanski.

Birači HSS-a jedini su kod kojih je teško govoriti o pretežnom svjetonazoru. Gotovo podjednako su prisutni demokršćanski, socijaldemokratski i liberalni. Tu se vjerojatno radi o biračkom tijelu koje je vezano uz tu stranku na temelju obiteljske tradicije, a u isto vrijeme je, kao stanovništvo razvijenog urbanog prostora, osobno prihvatilo neka suvremenija opredjeljenja.

Za ovu vrstu analize svakako je najinteresantnije biračko tijelo HDZ-a. Gotovo 60% njih prihvaća demokršćanski, odnosno kršćansko-socijalistički svjetonazor, ali je važno naglasiti da oko 30% biračkog tijela iskazuje socijaldemokratski ili liberalni svjetonazor! Budući da je to stranka koja još uvijek traži svoj jednoznačiji temelj (za sada između demokršćanstva i narodnjaštva), postavlja se pitanje mogu li ostale stranke, u promijenjenim društvenim uvjetima, tijekom vremena računati na dio toga biračkog tijela?

¹⁰ Najveća je povezanost zapravo kod birača Akcije socijaldemokrata Hrvatske (svi iskazuju socijaldemokratski svjetonazor), ali tu se radi o malom broju ispitanika. Sličan je slučaj i s HKDU gdje se svi birači izjašnjavaju kao demokršćani ili kršćanski socijalisti.

Birači dviju pravaških stranaka pokazuju različite svjetonazore! Suprotno očekivanjima, birači HSP 1861 izrazito naglašavaju nacionalistički svjetonazor, dok birači HSP-a pretežno iskazuju demokršćanski svjetonazor. Tu se svakako radi i o različitom shvaćanju sadržaja nacionalističkog svjetonazora. U svakom slučaju, birači objiju stranaka u 75% slučajeva iskazuju ona opredjeljenja koja smo ranije svrstali u konzervativna.

Nepodudarnost političkog svjetonazora i stranačke preferencije, osim stranačkom neprofiliranošću, može biti uzrokovana mnoštvom činitelja. Ovdje ćemo spomenuti samo dva, metodološki i motivacijski.

Budući da je istraživanje političkog svjetonazora rađeno metodom samoidentifikacije, postavlja se pitanje do koje mjere ispitanici poznaju svjetonazor za koji se opredjeljuju; radi li se tu o shvaćanju na razini stereotipa ("Ja sam liberal!" ili "Ja sam demokršćanin!"), ili se radi o opredjeljenju za temeljne sadržaje liberalne, demokršćanske doktrine ili neke druge doktrine?

Kod motivacijskog uzroka treba se postaviti pitanje, koji su temeljni razlozi opredjeljenja ispitanika za određenu političku stranku. Sukladno Haberleovoj teoriji motivacije (1951.), povezanost političkog svjetonazora i političke stranke temelji se isključivo na ciljno-racionalnoj motivaciji po kojoj pojedinac daje podršku nekoj političkoj stranci, jer ima pozitivan stav prema njezinu programu i prihvaća njezine ciljeve. Na racionalnoj razini, mnogi ispitanici bi upravo taj motivacijski uzrok i naglasili kao razlog svoga političkog opredjeljenja. Kako rezultati nekih drugih istraživanja pokazuju (npr., Šiber, 1997.), u našim uvjetima političko opredjeljenje je velikim dijelom uvjetovano obiteljskom političkom tradicijom, odnosno onim tipom motivacije koji Haberle naziva *tradicionalna motivacija*. Nema sumnje da je taj tip motivacije mnogo više prisutan kod biračkog tijela HSS-a, SDP-a i HSP-a, nego kod ostalih stranaka. S druge strane, motivacijska osnova biračkog tijela HDZ-a, osim ciljno-racionalnoj, vjerojatno se velikim dijelom nalazi i u *instrumentalno-racionalnoj motivaciji* (pojedinac se nada osobnoj koristi, odnosno izbjegavanju problema) i *emotivno-afektivnoj* (pozitivan stav prema nekoj karizmatškoj ličnosti, na primjer dr. Franjo Tuđman).

Problem koji nam se sada postavlja jest sljedeći: Jesu li pojedinci koji iskazuju liberalni ili socijaldemokratski svjetonazor, a opredjeljuju se za HDZ ili neku drugu stranku s desnog spektra političkog izbora, autoritarniji od onih koji biraju liberalnu ili socijaldemokratsku stranku? Kako bismo odgovorili na postavljeno pitanje, dihotomizirali smo političke svjetonazore na *modernistički* (liberalni i socijaldemokratski) i *konzervativni* (demokršćanski, kršćansko-socijalistički, konzervativni, tradicionalni), a izbor

političke stranke dihotomizirali smo na temelju prosječne lijevo-desne samoidentifikacije.¹¹

Tablica 7: Izbor političke stranke, svjetonazor i autoritarnost

Izbor političke stranke i svjetonazor	Autoritarnost
Lijeve stranke, modernistički svjetonazor	45,92
Lijeve stranke, konzervativni svjetonazor	52,18
Desne stranke, modernistički svjetonazor	53,12
Desne stranke, konzervativni svjetonazor	54,46

Vidimo da je polazna pretpostavka djelomično potvrđena. Pojedinci koji preferiraju konzervativne stranke, a u isto vrijeme izjavljuju modernistički svjetonazor, nešto su manje autoritarni od onih koji su skloni istim strankama, ali izjavljuju konzervativni svjetonazor. Isto, naravno, vrijedi i za izbor lijevih stranaka.

Ove odnose, na drugačiji način, možemo prikazati i na temelju parcijalnih korelacija.

Tablica 8: Parcijalni odnosi izbora političke stranke, svjetonazora i autoritarnosti

Odnos između varijabli	Autoritarnost	
	Korelacija	Parcijalna
Politički svjetonazor	.3101	.2186
Izbor političke stranke	.2979	.2026
Multipli R		.3661

Kao što vidimo, dobivene parcijalne povezanosti, uz međusobnu kontrolu političke stranke, odnosno političkog svjetonazora, puno su manje od polaznih, ali još uvijek statistički značajne. Prema tome, autoritarne osobine pojedinca značajno su povezane i s njegovim političkim svjetonazorom, i sa stranačkom preferencijom. Multipla povezanost ovih dviju varijabli s autoritarnosti je 0,3661.

Sociodemografske osobine ispitanika i autoritarnost

Za očekivati je, sukladno teorijskim postavkama autoritarnosti, ali i nalazima brojnih istraživanja¹², da će stariji pojedinci, kao i oni nižeg

¹¹ Svakako da takvo dihotomiziranje umjetno smanjuje razlike, ali nas ovdje prije svega zanimaju neke opće zakonitosti odnosa političkog svjetonazora, izbora političke stranke i autoritarnosti, tako da ovaj pristup daje znatno preglednije pokazatelje.

obrazovanja, u većoj mjeri pokazivati autoritarne tendencije od mladih i obrazovanih ispitanika. U ovom smo istraživanju provjerili razlike u odnosu prema spolu, dobi, obrazovanju i vrsti zanimanja. Podaci su, sažeto, prikazani na sljedećoj tablici.

Tablica 9: Povezanost sociodemografskih osobina s autoritarnošću

Varijable	Autoritarnost
Spol	n.z.
Godina rođenja	
1921. — 1930.	56,33
1931. — 1940.	55,86
1941. — 1950.	53,66
1951. — 1960.	49,54
1961. — 1970.	48,59
1971. i mlađi	47,78
	ETA 0,3095
Obrazovanje	
Do 4 razreda	58,79
Do 8 razreda	56,40
Srednja škola	50,54
Viša škola	47,90
Fakultet	43,53
	ETA 0,4244
Zanimanje	
Radnik	52,75
Obrtnik	51,85
Službenik	48,14
Stručnjak	44,65
Poduzetnik	45,33
Menadžer	45,00
HV ili MUP	46,51
Kućanica	55,60
Učenik/student	43,18
Umirovljenik	53,74
	ETA 0,4075

Kao što vidimo, s izuzetkom utjecaja spola, svi ostali podaci sukladni su očekivanjima. Kod spola, vjerojatno, radi se o specifičnom uzorku, jednom razvijenom urbanom prostoru u kome je došlo do izjednačavanja spolnih uloga, pa time i do smanjivanja razlika u autoritarnosti kao rezultata procesa socijalizacije, prije svega u obiteljskoj sredini.

¹² Pregled rezultata daje Meloen (1994.).

Što su ispitanici stariji, to u većoj mjeri pokazuju osobinu autoritarnosti. Tu, međutim, treba biti vrlo oprezan u određivanju uzroka. Moguća su tri, uzajamno povezana, objašnjenja.

Prvo, sa starošću dolazi do svojevrsnog konzervativizma, povećane rigidnosti, potrebe da se osobni prestiž i autoritet temelji upravo na njihovoj dobi.

Drugo, budući da su stariji ispitanici u prosjeku nižeg obrazovanja, postavlja se pitanje radi li se u ovom slučaju o utjecaju dobi na autoritarnost ili jednostavno o utjecaju stupnja obrazovanja.

Treće, ovisno o dobi, ispitanici su bili izloženi različitim socijalizatorskim utjecajima, tako da su svoju ličnost formirali sukladno očekivanjima i utjecaju socijalne sredine, vrijednostima i normama određenog vremena.

Budući da je u ovakvom nacrtu istraživanja nemoguće kontrolirati međusobni odnos dobi i socijalizatorskog sadržaja određenog vremena, mi ćemo ovdje pokazati samostalan utjecaj dobi i obrazovanja na autoritarnost pojedinca. Primijenjen je postupak parcijalne korelacije i izračunavanje multiplg koeficijenta na temelju regresijske analize.

Tablica 10: Parcijalna korelacija povezanosti obrazovanja i dobi s autoritarnošću

Sociodemografske varijable	Autoritarnost	
	Povezanost	Parcijalna povez.
Dob	.2844	.1819
Obrazovanje	.4091	.3523
Multipli R		.4415

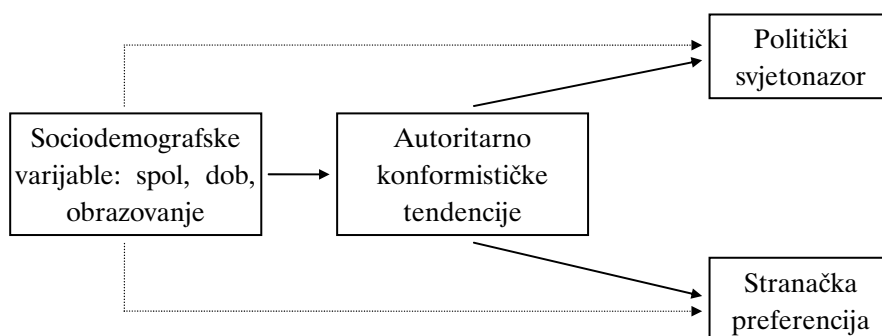
Ovi podaci, sukladno očekivanju, pokazuju da su i dob i obrazovanje, neovisno jedno o drugom, značajno povezani s autoritarnošću pojedinca, s time da je utjecaj obrazovanja mnogo značajniji. Dobiveni koeficijent multiple regresije pokazuje se neznatno većim od dobivene početne korelacije obrazovanja i autoritarnosti. U svakom slučaju ove dvije varijable, dob i obrazovanje, zajedno objašnjavaju oko 20% varijance autoritarnosti.

Budući da zanimanje nije kontinuirana varijabla, nismo je mogli staviti u regresijski model. Ipak, iz Tablice 6. je vidljivo da postoje značajne razlike u iskazanom stupnju autoritarnosti pripadnika pojedinih zanimanja i da se tu, uglavnom, radi o kombinaciji dobi i obrazovanja. Tako, na primjer, najveći stupanj autoritarnosti pokazuju kućanice, znači osobe koje su u prosjeku nižeg obrazovanja i koje su ujedno, zbog svoga specifičnog položaja unutar obitelji, ovisne o suprugu. Zatim slijede umirovljenici, znači izrazito starije osobe. S druge strane, najmanji stupanj autoritarnosti pokazuju mladi ispitanici na školovanju i tu imamo kombinaciju ranije navedenih utjecaja: dob (mladost), viši stupanj školovanja i socijalizacija u

suvremenim uvjetima. Ono što posebno iznenađuje u rezultatima ovog istraživanja jest izrazito nizak stupanj autoritarnosti pripadnika specifičnih zanimanja, vojske i policije, što se svakako nije moglo očekivati. Do koje mjere su ti podaci možda artefakt uvjetovan malim brojem ispitanika u toj skupini, ili nekim drugim faktorima, ostaje za provjeru budućim istraživanjima.

Ranije smo pokazali da su politički svjetonazor pojedinca i stranačka preferencija značajno povezani sa stupnjem autoritarnosti pojedinca. Logično je pretpostaviti da je u ovom konkretnom slučaju autoritarnost *uzrok* a ne *posljedica* stranačkog izbora, odnosno određenog svjetonazora. Isto tako određene sociodemografske varijable kao što su dob i obrazovanje utječu na autoritarnost, a vjerojatno, i na politički svjetonazor i stranačku preferenciju. Shematski prikaz tih pretpostavljenih odnosa dajemo na sljedećoj slici.

Slika 2: Prikaz pretpostavljenih odnosa među varijablama

Napomena: Isprekidanom crtom označili smo odnose koji su vjerojatni, ali ih u ovom radu posebno ne analiziramo

Sukladno ovoj slici, uzimajući u obzir samo one varijable koje smo analizirali u ovom istraživanju, stranačka preferencija je, s jedne strane, rezultanta istovremenog djelovanja političkog svjetonazora, a s druge, autoritarno-konformističkih tendencija kod ispitanika.

Literatura

- Adorno, T. et al., *The Authoritarian Personality*, New York, Norton Co., 1950.
- Altemeyer, B., *Right-Wing Authoritarianism*, Winnipeg, Univ. of Manitoba, 1981.
- Altemeyer, B., *Enemies of Freedom*, San Francisco, Jossey-Bass Publ., 1988.
- Bandura, A., *Social Learning Theory*, Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, 1977.
- Bulat, N., *Socio-psihološki profili biračkog tijela saborskih stranaka, Slobodna Dalmacija*, 15. 9. 1992.
- Eysenck, H., *The Psychology of Politics*, London, Routledge-Kegan Paul, 1954.
- Fromm, E., *Escape from Freedom*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1941.
- Greenstein, F. I., The Study of Personality and Politics: Overall Considerations, u Greenstein, Lerner (ed.) *A Source Book for the Study of Personality and Politics*, Chicago, Markham, 1971.
- Jerbić, B., Lukić, S., *Idejna kretanja i konfliktna žarišta u redovima mladih*, Zavod za prosvjetno pedagošku službu SR Hrvatske, 1979.
- Lipset, *Politički čovek*, Beograd, Nolit, 1970.
- Meloan, A Critical Analysis of Forty Years of Authoritarianism Research: Did Theory Testing Suffer from Cold War Attitudes? u Farnen, R.F. (ed.), *Nationalism, Ethnicity, and Identity: Cross National and Comparative Perspectives*, New Brunswick, Transaction Publ., 1994.
- Pettigrew, T. F., Personality and Socio-cultural Factors in Intergroup Attitudes: A Cross-National Comparison, *Journal of Conflict Resolution*, 2, 1958., 29-42.
- Rokeach, M., *The Open and Closed Mind*, San Francisco, Jossey-Bass, 1960.
- Stanford, N., Authoritarian Personality in Contemporary Perspective, u: Knutson, J.N. (ed.), *Handbook of political Psychology*, San Francisco, Jossey-Bass, 1973.
- Šiber, I., *Psihologija i društvo*, Zagreb, CKD, 1984.
- Šiber, I., Autoritarna struktura ličnosti – kritički prikaz jugoslavenskih istraživanja, *Politička misao*, Vol. 26, 1, 1989., 129-145.
- Šiber, I., Structuring the Croatian Party Scene, *Croatian Political Science Review*, Vol. 30., br. 2., 1992., 111-129.
- Šiber, I., Izborne orijentacije i ideološki sukobi tijekom Drugoga svjetskog rata: značenje političke biografije obitelji, *Politička misao*, Vol. 34, 2, 1997., 104-128.
- Todd, E., *The Explanation of Ideology*, Oxford, Basil Blackwell, 1985.
- Todd, E., *The Causes of Progress: Culture, Authority and Change*, Oxford, Basil Blackwell, 1987.

Ivan Šiber

*AUTHORITARIAN PERSONALITY, POLITICAL
WORLDVIEW, AND PARTY PREFERENCES*

Summary

This work presents the results of empirical research of the relation among authoritarianism, political worldview, and party choice. Based on the existing research, the starting assumption is that authoritarianism is largely typical for the electoral body of the “right-wing” parties as well as for the conservative worldview.

The specially designed scale for measuring authoritarian/conformist tendencies has shown a marked mono-dimensionality and inner consistency.

The findings have confirmed the initial assumption; they have also shown a relatively regular correspondence between a party's position on the “left-right” spectrum and the degree of authoritarianism of its electoral body. The sole exception is a higher degree of authoritarianism of HDZ's electoral body than that of HSP's, which may be explained by the fact that the applied scale has measured solely the attitude towards authority and conformity and not the attitude towards minority groups, which is a component of the famous “F” scale. Also, it has been shown that the voters of the so-called “modernist” worldviews (liberal, social-democratic) are significantly less authoritarian than the voters of the so-called “conservative” worldviews (democratic-Christian, Christian-socialist, traditional, or conservative).